

„PUSZTÁN AZ ERKÖLCSI ÖNTUDATRA ALAPOZVA A KÖRNYEZETKÁROSÍTÁSNAK NEM LEHET GÁTAT SZABNI”

NAGY BOLDIZSÁR NEMZETKÖZI JOGÁSSZAL
KISS DÁVID ÉS SÓLYOM PÉTER BESZÉLGET

Ma már nyilvánvalónak számít, hogy elkerülhetetlenül bekövetkezik a globális klímaváltozás, amelyért az ember energiaéhsége a felelős. A klímaváltozás általános szemléletváltást követel, felelősebb gondolkodást, amely a cselekedetek hosszú távú környezeti hatásainak, s ezen keresztül a jövő nemzedék érdekeinek nagyobb figyelmet szentel. Az új ököpolitikai gondolkodás vezérmotívuma tehát a jövő nemzedékek érdekeinek védelme. De hogyan lehet védelmezni azoknak az érdekeit, akik még meg sem születtek?

A jövő nemzedékek jogait és érdekeit intellektuálisan semmivel sem nehezebb elképzelni, mint azt, hogy az államnak vannak jogai és érdekei. Ugyanolyan nehéz azonosítani az állam érdekeit, mint a jövő nemzedékek érdekeit. Mind a két esetben a képviselő a kérdés. Nincs akadálya annak, hogy azt képzeljük, a jövő nemzedékek érdekei képviselhetők. Arra a kérdésre, hogy ezek az érdekek hogyan azonosíthatók, jól használható alapelveket dolgoztak ki. Nem a jövő nemzedékek konkrét választásait próbáljuk kitalálni, hanem olyan elvek mentén akarunk működni, amelyek alapvetően a jövő nemzedékek választási szabadságát hagyják meg, illetve megóvják a jövő nemzedékeket attól, hogy életkörülményeik lényegesen rosszabbak legyenek, mint miénk. Tehát a jövő nemzedékek érdekeit képviselhetőnek tartom anélkül is, hogy nevesített egyéni jogként kellene megmérkőzniük a ma létezők egyéni emberi jogaival. De ha kell, ezeket az érdekeket az egyéni joggal szembenálló joggá is lehetne keményíteni.

Talán ennek az egyre nyilvánvalóbb kihívásnak is köszönhetően a felületes szemlélő számára úgy látszik, hogy a környezetvédelem lassan kezd olyan fontos szerepet játszani, mint a rendszerváltás idején.

Én nem így látom. Eltekintve a magyar köztársasági elnök tevékenységétől, aki nagyon fontos szimbo-

likus gesztusokat tett, s eltekintve az olyan kihegyezett történetektől, mint a tubesi lokátor ügye vagy a Rába habzása, amelyek kapcsán valóban a környezetvédelemről magáról van szó, nem tűnik úgy, hogy a környezetvédelemnek nagyobb súlya lenne, mint tíz-húsz évvel ezelőtt. A legtöbb környezetvédelmi ügy pusztán egy terep, amelyen a politikailag egyébként szembenálló erők újra egymásnak feszülhetnek. Nem látom azt, hogy őszintébben vennének részt a politikusok ebben a szimbolikus diskurzusban, mint ahogy ezt 1989-ben tették. Pont fordítva: azt gondolom, hogy Bős–Nagymaros kapcsán valóban voltak őszinte törekvések, sokan meggyőződéssel gondolták, hogy ők az erőmű építését akarják megállítani, függetlenül attól, hogy egyébként melyik párttal rokonszenveznek. Most a környezetvédelemmel kapcsolatos állítások többsége – mindegy, hogy a csepeli szennyvíztisztítóról van szó vagy hulladékégetőkről vagy a szalmaerőműről – összekapcsolható az állást fogláló személy egyébként ismert politikai nézeteivel. Ez a jelenség különösen fájdalmasnak mutatkozik azoknak a szervezeteknek az esetében, amelyek megpróbálták távol tartani magukat a politikai szekértáboroktól, mint például a Védegylet. Mihelyt az ilyen környezetvédelmi szervezetek kilépnek a szimbolikus politika terepére, odahagyva az egy vagy néhány ügyet következetesen védelmező csoport képét, azonnal besoroltnak az egyik vagy a másik oldalhoz.

De nem szükségszerű-e valamilyen szinten az átpolitizálódás még a tisztán az ügyért folytatott környezetvédelmi tevékenység során is?

Lehet, hogy én vagyok naiv, de azt hinném, hogy ez nem szükségszerű. Aki a Víz keretirányelv maradéktalan végrehajtásáért küzd, vagy aki egy értelmes energiapolitikai diskurzust kezdeményez, arról még nem feltételezem, hogy Paks vagy a szalmaerőművek vagy a szélenergia erőművek pénzeltje. Ige-

nis el tudom képzelni, hogy ilyen, tisztán a környezetvédelemre koncentráló szerepek vannak, és bizonyos fokig vannak is (például az Energia Klub). A Védegyletnek is számos olyan beszélgetése van, ahol a beszélgetőpartnerek a legkülönbözőbb irányokból jönnek, mégis egy dologról beszélnek és sok mindenben egyetértenek. Hiszem azt, hogy van egy sor olyan kérdés, amelyben ez megvalósulhat, például az erdővédelemben vagy a NATURA 2000 területek kijelölésekor és megőrzésük során. Ezek kapcsán lehet úgy megjelenni, hogy az adott szereplőnek nem kell besorolódnia. De kétségtelen, hogy a politikai szféra annyiban érzékeli és használja fel a környezeti ügyeket, amennyiben e használat az egyébként is meglévő céljainak előmozdítására alkalmas. Környezeti célokat önmagukért nem tűz ki.

Milyen intézményes keretek között lehetne a környezetvédelmi ügyek képviseletét hatékonyabbá tenni? Mitől fogja a közvélemény fontosnak látni a környezeti kérdést, ha nem arról van szó, hogy ő személyében károsult?

Nyilvánvaló, hogy az összes tisztai fogadós nagyon fontos környezeti problémának látta a folyó ciánszennyezését. Mitől fog bekövetkezni, hogy valaki a Hortobágyon a Bükk károsodását fontosnak érezze? Egyfelől a tanítástól: a természeti értékeknek társadalmi értéké kell válniuk. A gondolat, hogy a Dunakanyar látványa radikálisan iparosított képet kezd ölteni, hidegrázást kellene kapniuk az embereknek. Ezt csak az oktatás tudja elérni, amikor azt tanítja, hogy mi a természeti szép. Másfelől az eurokonform viselkedés utáni vágytól. Ha az Európai Közösség kellő súllyal és több síkon szorgalmazza a környezetvédelmet, egyfelől szigorú szabályokkal, másfelől azzal, hogy pénzt áldoz a környezet értékeit tudatosító programokra, akkor a népesség megtanulhatja ezt felnőtt korában is. De van egy harmadik út is. Mihelyst a környezetileg kedvezőbb megoldást gazdasági haszon forrásává is lehet tenni, akkor rögtön környezetbarát lesz a nép. Ha meg lehet értetni vele, hogy az autópálya mellőzése annyival több turistát vonzhat az „érintetlen” térségbe, hogy az a haszon nagyobb lesz, mint a környéken található három gyárba az autópályán szállított alkatrészek segítségével előállított termékösszeg utáni profit, akkor nem fogja igényelni, hogy a körzetet autópálya érintse. S most nem emellett érvelek, hogy mindenki mondjon le a sztrádáról, hanem azt hangsúlyozom: a leghatékonyabb érv az, hogy a turizmusból vagy a biotermelésből, az ökológiai szolgáltatásokból is lehet pénzhez jutni. Mihelyst valaki át akar állni bioter-

melésre, rögtön érzékeny lesz arra, mi történik a szomszédjában. Összefoglalva: első a klasszikus iskolai nevelés, a második az eurokonform viselkedési minták hatása (némi uniós támogatással megsegítve), a harmadik, a legerősebb hatás pedig a személyes nyereség, amelyre környezetbarát tevékenysége révén tesz szert az ember.

Egyes gazdaságkutatók szerint ha egy országnak a gazdasági felzárkózás a célja, nem szabad olyan beruházásokra költenie, amelyek gazdaságossága megkérdőjelezhető. A magyar gazdaságpolitika tehát gyors, érezhető eredményeket követel. Milyen mozgásteret lehet a környezeti politikának a növekedésorientált gazdasági elvárásokkal szemben?

Miért kellene a magyar gazdaságpolitikának „egyes gazdaságkutatók” álláspontját követeléssé formálnia? Más gazdaságkutatók mást tanítanak: azt, hogy a gazdaságosság kiszámításánál döntő a időbeli távlat és az externális hatások figyelembevétele. Ami rövid távon, önmagában siker, az hosszú távon, a közjavakra gyakorolt hatását is bevonva a mérlegbe gyakran kudarc. Sőt azt is tanítják, hogy a mennyiségi fogyasztás, a növekedés az életminőség rovására mehet. A környezeti politika megtaníthatja a gazdaságpolitikát arra, amit már – remélem – BA szinten is oktatnak a közgazdasági szakokon: hogy a természeti és a társadalmi tőkével nem szabad úgy bánni, mint a gazdasággal, hogy egy cumigyár jövőbeli nyereségének a diszkontálását nem ugyanazzal a kulccsal kell végezni, mint egy emberéletét.

Mi tehetünk akkor, ha nincs politikai támogatása a környezetbarát politikáknak? Hozzunk létre egy ombudsmani hivatalt?

Abban egyetértünk, hogy ma Magyarországon nem lehet tisztán környezetvédelmi pártprogrammal sok szavazatot szerezni. De talán mégis meg lehetne szólítani egy olyan szavazóréteget, amely éppen környezetvédelmi elkötelezettsége miatt nem érzi magát képviselve, mert nincs olyan általános párt, amely érdemi környezetvédelmi programot hirdetne, amelynek a programjában a környezetvédelemnek nem csak dekoratív szerepe van.

Az ombudsmani hivatallal kapcsolatban elfogult vagyok. Az eredeti törvényjavaslat megfogalmazását megelőző háttér munkában részt vettem, a törvényben bizonyos fordulatok tőlem származnak. Ennek alapján nem meglepő, ha azt gondolom, hogy ennek van értelme. Még abban a formában is, ahogy elfogadták. Az igazán nagy dilemma az volt, hogy az ombudsman a jövő nemzedékek érdekeire kon-

centráljon-e, annak széles értelmében, vagy csupán a környezetvédelmen keresztül védje azokat. A törvény az utóbbit választotta. Miközben ugyanolyan indokolt lett volna, hogy az archívumok, a könyvtárak, a levéltárak, a nyugdíjrendszer, a digitális archívumok is képviselőt és védelmet kapjanak – minden, ami hosszú távú, mondjuk ötven éven túli jelentőségű. Ebben az értelemben az ombudsman nem helyettesít egy valószínű zöld pártot. A zöld párt előmozdítja a környezetvédelem ügyét, de a politikai támogatottság biztosítása érdekében nem tud tíz-húsz éves távlaton túl gondolkodni. Ezzel szemben az ombudsman ezt megteheti. Nem csereszabatosak.

Mit várhatunk az új ombudsmantól?

A pesszimista olvasat szerint egy újabb bábu az intézményrendszerben, amely beszél néha a televízióban, évente jelentéseket készít, de aktivitása ellene érdemben nem változik semmi. Az optimista olvasatnak azonban – remélem – nagyobb létjogosultsága van. A törvényben meglepően erős hatáskörök vannak, mégsem hatóságok. Az ombudsman nem dönt, csak mozgásba hozza a különféle hatóságokat. A hatóság vagy a bíróság dönt, de legalább eggyel több szereplő tudja kiváltani a közigazgatási eljárás megindítását vagy éppen a folytatását. Emellett az ombudsman kellően erős ahhoz, hogy képes legyen mintákat adni. Bizonyos kardinális, precedensszerű ügyekben érvelési, stratégiai utakat nyit meg vagy szélesít, értékválasztási rangsorokat (például a megújuló energia a nem megújuló előtt) állít fel. Igen fontos, hogy a kormánnyal és a parlamenttel diskurzusba elegyedve megjelenítsen egy hangot, amely egyébként ezeknek a szereplőknek a száját nem hagyná el. Mert nem dolguk, hogy arról beszéljenek. Ezt akkor fogja jól csinálni, ha átlátja azt, ami az Európai Közösségben zajlik, és átlátja a hosszú távú magyar terveket. A kormánynak számtalan hosszú távú stratégiai programja van, amelyet az ombudsmannak véleményeznie kellene. Nem úgy, hogy néhány pontot finomít, hanem úgy, hogy érdemi javaslatokat tesz. Ezt viszont egy személyben nem tudja megvalósítani, ez csak akkor lehetséges, ha tizenöt-húsz fős szakértői gárdával dolgozhat. Mivel ezt nem látom megvalósulni, mégiscsak visszatérek a pesszimista olvasathoz.

Az aggodalmam forrása az, hogy míg a 2007 nyári politikai alku szerint az eltörölt helyettes ombudsmanni tisztséghez tartozó tizenhét tagú stábot az új ombudsman kapta volna meg, az általános ombudsman másképp értékelte a helyzetet és rámutatott: a pozíció megszűnt ugyan, de a hozzá tartozó

ügyek nem, így csak a helyettes ombudsman egykori stábjának egy-két tagja szabadítható fel az új ombudsman javára. A feladat azonban válogatott szakemberek nélkül nem megoldható. A helyzetet részben – de csak részben – orvosolná, ha a jövő nemzedékek ombudsmanja olyan pénzügyi keretet kapna, amelyből eseti szakértőket alkalmazhatna. Sok speciális ügyben (ilyen lehet a geotermikus energia hasznosítása) bizonyos szakértőket elég egyszer alkalmazni, nem kell állásba venni őket, és ezzel a módszerrel akár külföldi szakembereket is be lehet vonni.

Az új ombudsmanhoz több hatáskört is telepítettek, amelyek hatósági jellegűek. Nem fog ez gondot okozni a környezetvédelmi hatóságokkal való együttműködésben? A törvény egy helyen a biztos fellépését kifejezetten a jogellenes környezetkárosításhoz, szennyezéshez, illetve veszélyeztetéshez kapcsolja. Ezeknek a tényállásoknak a megállapítása a hatóság feladata. Mi lehet ebben az esetben az ombudsman szerepe?

Nem vagyok a közigazgatási jog szakértője, de javasolom, hogy óvatosan bánjunk a hatósági jelzővel. Az ombudsman erős jogkörei a következők: ha már megállapították jogerősen a károsítást és az állami szerv vagy az önkormányzati szerv nem hajlandó a kártérítést – az ombudsman felszólítása után sem – behajtani, akkor ő maga érvényesítheti ezt az igényt. Emellett két fontos és nem hagyományos jogköre van. Nem jogerős, de végrehajthatónak nyilvánított közigazgatási határozat végrehajtásának a felfüggesztését kezdeményezheti (tehát magát a határozatot nem változtathatja meg!), ha több szigorú, konjunktív feltétel érvényesül. Akkor léphet, ha a határozat a biztos szerint jogsértő és ha a környezet állapotában helyrehozhatatlan kárral járna. A jogerős, bíróság által (még) felül nem vizsgált határozatok esetében ha a határozat jogsértő, továbbá sérti vagy veszélyezteti a környezet állapotának fenntarthatóságát, továbbá jelentős mértékű környezetkárosítással fenyeget, akkor és csak akkor a jogerős határozatot hozó szerv felügyeleti szervénél felügyeleti eljárást kezdeményezhet. Ha erre nem kerül sor, vagy a felügyeleti szerv nem ért egyet az országgyűlési biztossal (illetve ha nincs felügyeleti szerv), akkor – harminc (utóbbi esetben száznyolcvan) napon belül – kezdeményezheti ő maga a bírósági felülvizsgálatot. Szóval hatósági döntést nem hozhat és nem változtathat meg, bírói jogkört nem von el. Pusztán mozgásba hozhat ellenőrző szerveket, ha azt érzékeli, hogy a környezetkárosító és az őt elmarasztalni hivatott hatóság között összjáték alakul ki.

Milyen politikai intézmények kellenek ahhoz, hogy a környezeti politika hatékonyabb képviselőt kapjon?

Nekem úgy tűnik, nem ugyanabban a paradigmában beszélünk. A szavaiból úgy tűnik, hogy maga nemzeti paradigmában gondolkodik, én pedig azt gondolom, hogy az Európai Közösség jogkörei miatt és a környezetvédelmi gondok határokat átszelő természete folytán ez a szemlélet közel áll az irrelevantáshoz. A környezetvédelem közösségi ügy, huszonhét tagállam ügye, sokszor egyenesen globális kérdés. A stratégiai gondolkodás már nem a nemzeti létében elszigetelt magyar kormány feladata. Arról van értelme beszélni, hogy milyen mandátummal menjen ki a magyar miniszter a brüsszeli tanácskozásra. A magyar kormány virtusa nem fogja megoldani a gondokat.

Ezek a kérdések természetesen Brüsszelben dőlnek el, a tagállamok részvételével. De a magyar kormány hozzáállásának mégiscsak van köze ahhoz, hogy mennyire sikeres a környezetvédelem ügye Magyarországon.

Köze van, de nem meghatározó. Nézzük meg, hogy az európai jogalkotás milyen mélységig határozza meg a környezetvédelmi jogalkotást a levegő-, a víz- vagy a természetvédelem terén, s tovább is sorolhatnánk, nem is beszélve a horizontális szabályokról, amilyenek például a környezeti hatásvizsgálat normái. Lényegében nincs többé eredeti (nem irányelvet átültető) magyar jog, nincs magyar stratégiai döntés. Mindent összevetve örülhetünk ennek a folyamatnak. Ha a Nagybányáról indult ciánszennyezéshez hasonló katasztrófákat el akarjuk kerülni, támaszkodhatunk a magyar–román kétoldalú diplomáciára, én mégis jobban bízom abban, hogy van egy kötelező irányelv, s azt két éven belül minden tagállamnak át kell ültetnie nemzeti jogába, ha pedig valamelyik nem teszi, Brüsszel eljárást indít, beperli és pénzfizetésre kötelezi. A környezetvédelem nagy strukturális kérdései nem nemzetállami keretek között dőlnek el. A magyar kormány saját hatáskörében a mentalitást befolyásolhatja, s ölhetne ebbe pénzt. De a stratégiai gondolkodás, hogy milyen környezeti elveket érvényesítsünk, azokhoz milyen tartalmat rendeljünk hozzá, mondjuk a „szennyező fizet” elvét hogyan is fogjuk értelmezni, hogyan cselekedjünk az elővigyázatosság elvének megfelelően – mindez Brüsszelben, a tagállamok közös testületében, a Tanácsban formálódik. A közösségtől várjuk a környezetben okozott nem piaci típusú kár értékelési szabályainak megalkotását, a közösségtől, amely-

nek mi is tagjai vagyunk. Persze azt a kérdést, hogy milyen mandátumot írjunk a magyar követnek, amikor elmegy Brüsszelbe, meg lehet válaszolni. Olyat írunk, amely hosszú távon fenntartható, életminőségünket megőrző és javító életformát tesz lehetővé, még gazdasági áldozatok árán is. A politika feladata lenne azt meghatározni, hogy a versenyképesség oltárán mennyi áldozatot hozunk annak érdekében, hogy a környezetünket védjük. Erről lehetne értelmesen itthon vitákat folytatni. S akkor rajzoldhatna ki az a mandátum, amelyet a magyar miniszter képviselhetne Brüsszelben. Itt tulajdonképpen egymást erősítő problémákról van szó: ha a magyar közvélemény érzéketlen a más háza táján történő környezeti problémák iránt, akkor a magyar politikus nem fog olyan üzenettel Brüsszelbe érkezni, amely a többi magyar politikának, az iparnak, mezőgazdaságnak ugyan hátrányos lenne, mégis a hosszú távon értelmezett közjót szolgálná, és a kormányban sem fogja ezt határozottan képviselni – ennyiben ez körkörös folyamat.

Jelenlegi formájában alkalmas-e arra a közösség, hogy megszabja ezeket a kereteket?

Alkalmas. Az Európai Unió például a klímaváltozás és az energiapolitika terén elég progresszív politikát folytat. A keretek megszabására alkalmas még akkor is, ha azt, hogy a megújuló energiák közül melyiket válasszuk, nemzetállami szinten döntjük el, és az is tőlünk függ, hogy ezek a célkitűzések hogyan valósulnak meg.

Míg a környezeti problémák okai globálisak, az általuk okozott problémák továbbra is lokális kezelést igényelnek.

A tüneti kezelés, az okozott problémára adott válasz lehet helyi, de a valódi válasznak a kiváltó okhoz kell visszanyúlnia. Természetesen vannak olyan globális problémák, mint a vízhiány vagy a sivatagosodás, amelyekre helyi válaszok – például megelőző intézkedések – is adhatók. Igen, ebből a szempontból nagyon fontos szerepe van még a nemzetállamoknak az adott ország erőforrás-használata terén, legyen szó bár a bezárt recski bányában rekedt rézérc kitermeléséről vagy a Duna víztartó rétegeinek és vízhozamának felhasználásáról. Magyarország még a sivatagosodásban is érintett. Ezekben a kérdésekben a nemzeti kormányok dönthetnek: a nemzeti politika kijelölhet kívánatos és nemkívánatos utakat. Területfejlesztési döntéseiben választhat, hogy iparosítással akar felfejleszteni egy területet, vagy pedig az iparosítás távoltartása révén. A közös-

ségnek ez gyakorlatilag mindegy. A közösséget csak az érdekli, hogy ne legyenek elmaradott, bevételhiányos területei; közömbös, hogy ez a bevétel az ökoturizmusból vagy az előállított ipari termékek hozzáadott értékéből származik. De ilyen terület a mezőgazdasági politika is. Támogatások elnyerését célozzuk-e meg, vagy azt, hogy az áruink a piacon támogatás nélkül is versenyképesek legyenek? Ha szélesebb értelemben vesszük a környezeti problémák következményeit és bevonjuk az emberi egészségpolitikát, azon a téren kizárólag a nemzetállamnak vannak feladatai. Az Európai Közösségnek nincs saját egészségpolitikája.

A tagállami gazdaságoknak, hogy tartani tudják az állambáztartási hiányra vonatkozó előírásokat, gazdasági növekedés orientált politikát kell folytatniuk. Hogy lehet ezt a logikát a környezetpolitikai vállalásokkal ellentmondásmentesen összehangolni? Az unió hogyan tudja ezeket a környezeti célokat teljesíteni, ha alapvetően növekedésorientált?

Bár ez nehezen feloldható ellentmondás, sok múlik azon, hogy hogyan értelmezzük az uniót. Az uniót létrehozó maastrichti szerződés második cikke azt rögzíti, hogy a kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés biztosítása a cél. Az, amit az imént sugallt, hogy az unió tagállamainak növekedniük kell, nem következik az alapító szerződésekből. Az uniónak az optimista olvasat szerint nem növekednie kell, hanem kiegyensúlyozottan és fenntartható módon kell működnie. A közösség elismeri a kereskedelmi szabadságot korlátozó környezetvédelmi indokokat.

Az már más kérdés, hogy növekedésorientált gazdaságpolitika nélkül nehéz vagy esetleg nem is lehet tartani az állambáztartási hiányra vonatkozó elvárásokat.

Az Európai Közösséget létrehozó római szerződés elvárja a tagállamoktól, hogy a környezetvédelmi politikát integrálják az összes többi politikába. Ezt mondja ki félreérthetetlenül a szerződés 6. cikke. Fogalmilag nem lenne kizárt, hogy a közösség és a közösséget alkotó tagállamok olyan növekedési pályára álljanak, amely nem számolja fel a saját környezetüket. Azt remélem, hogy ez a tendencia erősödni fog. Ahhoz képest, hogy az Egységes Aktaiban 1986-ban tűzték ki ezeket a célokat először, az előrelépés nagyon kicsi. Ugyanakkor a közösség jó irányba megy. A környezetpusztító vagy környezetbarát növekedés szélső pontjai közül az unió fel-

tétlenül az utóbbihoz áll közel. Például a Víz keretirányelv valóságos holisztikus szemléletet jelenít meg. A közösség eljutott az egyes fajok védelmétől az élőhelyek védelméig: eddig egyes víztesteket védett, de most már az egész vízkörforgást és a hozzá tartozó ökoszisztémákat is védi. A Víz keretirányelv szerint például a folyó természetes állapota még akkor is kívánatos, ha ez alkalmasint árvízvel és gazdasági pusztítással jár. Tessék úgy átalakítani a településszerkezetet, hogy az ártéren ne épüljenek házak, és ne az legyen a cél, hogy minél kisebbre szorítsuk az árteret, azért, hogy lakható területeket nyerjünk, hanem adjuk meg a folyónak, ami az övé. Tehát nem törvényszerű, hogy a közösség a növekedés fejében föláldozza a környezetet. Szabad-e környezetvédelmi érdekből korlátozni a kereskedelem szabadságait? A válasz az, hogy szabad. Ha nem is ellentmondásmentesen, de a közösség elfogad legitim korlátozási célként környezetvédelmi célkitűzéseket.

Ám ezek a holisztikus szemléletű szabályozások csupán az Európai Unió területén érvényesülnek. Mi a helyzet az unióval mint globális gazdasági folyamatok résztvevőjével? A környezeti problémák nem ismerik a határokat, de a közösségi környezetpolitika igen. Megvádolható-e az unió azzal, hogy megengedi a vállalatainak azt, hogy más országokban elkövethessék azokat a bűnöket, amelyeket az unió területén megfiltottak?

A leányvállalatokat azért kötik szabályok az anyavállalatokhoz. Ebben a kérdésben legyünk optimisták, bízzunk abban, hogy nem kettős beszéd folyik e téren. Hozzájárulunk-e a glóbusz erőforrásainak az elpusztításához, amikor kereskedelmi profitunk érdekében olyan igényeket elégítünk ki, amelyek klasszikusan a legelő tragédiáját festik fel? E tekintetben a vád megáll, rettenetes baráti szövetségre lép egymással a tőke és a fogyasztó. Ezt tették a magyarok a nyolcvanas évek végén, s teszi a kínai és az indiai fogyasztó manapság. E tragikus egymásra találást megakadályozni nem lehet. Úgy lehet keretek közé szorítani, terelgetni kevésbé önpusztító irányba, ha abban anyagilag érdekeltté tesszük a feleket, például a gyorsított fogyasztást fékező és az újrahasznosítást jutalmazó környezetterhelési járulékok kivetésével. Vagy a közös költségvetésből hajlandók vagyunk áldozni arra, hogy a kevésbé környezetpusztító módszerek ugyanazt a környelmi szintet hozzák, például a tömegközlekedés érdemi fejlesztésével. Pusztán az erkölcsi öntudatra alapozva a környezetkárosításnak nem lehet gátat szabni. Van példa olyan hősökre, akik a környe-

zetért folytatott harcukkal sikeresen befolyásolták a nemzeti öntudatot, de az OECD-világban egy alternatív megoldás csak akkor működhet, ha sikerül természetes szövetséget létrehozni a fogyasztók és a környezetvédelmi célok között. Ez akkor következik be, ha az iparosodott államok hajlandók pénzt áldozni a környezetbarát termelési formák támogatására. Ezt az átmenetet a pusztító termelési és fogyasztási módtól a környezettel gyengédebben bábó felé valakinek finanszíroznia kell.

Az előző kérdéshez kapcsolódva a problémát úgy is fel lehet vetni, hogy ha a nemzeti keret szűknek bizonyul a környezeti problémák kezelésére, akkor nagyobb léptékben ugyanez elmondható az olyan szupranacionális szerveződésekéről is, mint amilyen az Európai Unió. Másképp fogalmazva: a globális környezeti kihívásokra globális keretek között adható válasz. Láthatóan a globális szerveződések létrehozására tett kísérletek eddig nem túl sok sikerrel jártak, főleg ha a gazdasági érdekek túlságosan erős korlátozását eredményezték volna. Ebben a helyzetben milyen intézményekre támaszkodhatunk a környezeti krízis kezelésében?

Megítélésem optimistább, mint a kérdés által sugallt, s kicsit visszavezet a korábban megbeszéltekhez. A globális kihívások egy részére adhatók lokális válaszok (is), mondjuk a vízzel, az energiával való takarékoság vagy a biológiai sokféleség megőrzése terén. A szűk értelemben vett globális kihívások, mint az éghajlatváltozás és annak – például a tengerszintre gyakorolt – hatása, vagy az ózonlyuk korábbi növekedése valóban még az EU-nál is nagyobb léptékű együttműködést kíván, de ez az említett kérdésekben több (ózon) vagy kevesebb (éghajlatváltozás) sikerrel létrejött. Az igazi kérdés az, hogy a közös, de differenciált felelősség elvét, amely elismeri, hogy a mai fejlettek nagyobb mértékben járultak-járulnak hozzá a globális gondokhoz, mint a mai fejlődők, mennyire sikerül nem apró-, hanem nagy pénzre váltani, mennyit hajlandók a mai fejlettek áldozni azért, hogy a mai fejlődők, Kína, India, Indonézia, Brazília s a többi harmadik világbeli állam ne oly tékozlón bánjon természeti kincseivel, környezetével és a globális közjavakkal, ahogy a mi technikai haladásra büszke eleink tették és a fogyasztás örömétől megbűvölt kortársaink teszik ma is. Pénzt és tudást kell ellenérték nélkül ebbe a világba küldeni.

Az a nemzetközi védelmi rendszer, amely jelenleg az emberi jogok védelmét garantálja a nemzetál-

lamokkal szemben, szolgálhat-e példaként a környezeti jogok védelmére a környezetkárosító globális vállalatokkal szemben? Létre lehet-e hozni egy ilyen szövetséget az antiglobalisták és a hagyományos jogvédők között?

Az első kérdés az lesz, hogy vajon az államok is úgy látják-e, hogy a környezetkárosító globális vállalatok megszületése körüli bábáskodással (a szabad kereskedelem és a tőkeáramlás erőltetésével) olyan gólemet hoztak létre, amely agyontaposhatja őket. Amíg az államok nem így látják, addig az államok nem lesznek szövetségesek. Ha az államok szövetségesek, akkor könnyebb a helyzet, mert akkor lehet a jól bevált nemzetközi intézményes recepteket alkalmazni. Lehet éghajlatváltozási keretegyezményt létrehozni, az ózonréteg védelmére vonatkozó egyezményt kötni, és ezekkel a globális vállalatokat – a nemzeti jogrendszerek segítségével – az üvegházhatású gázok kibocsátásában vagy az ózonpusztításban korlátozni, tisztább termelési technikák meghonosításra ösztönözni. Összességében viszont úgy látom, hogy az államok nem állnak készen arra, hogy az általuk létrehozott gólemmel szemben védekezzenek. Nem látják még ezeket a problémákat. S mivel nem állnak készen, ezért a globális vállalatokkal való birkózás a jogon kívüli mezőre terelődik, a klasszikus antiglobalista mozgalmakra hárul.

Az emberi jogvédő intézményrendszer kialakulása jó analógia. Az államok megegyeztek abban, hogy saját erejükből egy maguknál nagyobb hatalmat hoznak létre, amelynek aztán nem tudnak majd ellenállni. A kérdés az, hogy az államok kritikus tömege eljut-e erre a pontra a környezetvédelem kérdésében is. Az OECD-ben már a hetvenes években készült egy *soft law* kódex a transznacionális vállalatok viselkedéséről; az ENSZ harminc éve küzd ezzel a problémával, de kötelező egyezmény nincs. Ez azt mutatja, hogy az államok még nem állnak készen arra, hogy egy ilyen intézményrendszert helyezzenek maguk fölé.

A szabályozásnak persze vannak további, puhább formulái. Ilyennek tekinthetők a Világbank hitelezési politikáját korlátozó szabályok vagy a WTO szabályai, amelyek a szabad kereskedelem korlátozására megengednek környezetvédelmi indokolásokat.

Minél szélesebb körű a nemzetközi együttműködés, annál lassabban szerveződik és hoz döntéseket. Ugyanakkor azok a folyamatok, kihívások, amelyekre választ kellene adniuk, mintha gyorsabb léptékűek lennének. Még a mérsékelt klímaváltozási forgatókönyvek is igen radikális változásokat ígérnek harminc-ötven éves léptékben.

Ilyen körülmények között van-e elég időnk reagálni ezekre a kihívásokra?

A kérdés az, milyen léptékben gondolkodunk. A germán törzsek bevándorlása nagyobb változást okozott, mint amit a klímaváltozás okozni fog. A klímaváltozástól vegyes hatások várhatók, kedvezményezettjei is lesznek, nem csupán kárvallottjai. De két nagy veszélye van. Az egyik az, hogy a változás mértékéhez

és sebességéhez a természeti rendszerek nem fognak tudni alkalmazkodni. Ha így lesz, az súlyos katasztrófákkal fog járni. A másik veszély a szélsőséges időjárási jelenségek (árvizek, tornádók, éghajlathoz nem igazodó hideg vagy meleg napok) előfordulási valószínűségének növekedése. Az ellenük való védekezés drága és/vagy lehetetlen. De visszatérve a gondolatmenetemhez: attól függ, mi a távlat. A klímaváltozás az emberi faj fennmaradását nem fenyegeti.